

TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLERDE BİR DENETİM ARACI OLARAK KAOS TEORİSİ

Gökçe Kaçmaz

Özet: Günümüzde trafikten sosyolojiye her alanda Kaos Teorisi tatbik edilmeye çalışılmaktadır. Teorinin doğa bilimlerinde ve mühendislik uygulamalarında önemli yeniliklere yol açarak bir bilimsel devrim yarattığı ifade edilmektedir. Sosyal bilimlerde de bu yeni gelişmelerden pay çıkarmaktadır. Ülkemizde de yakından takip edildiği üzere sosyoloji, Kaos Teorisi'nin imkânlarını kullanarak toplumsal olayları belirleme çabası içine girmiştir. Bu çalışmada Kaos Teorisi'nin toplumsal sorunlara sağladığı çözüm ve bu çözümün Türkiye açısından ifade ettikleri ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: kaos teorisi, sosyoloji, toplumsal olaylar, Türk toplumu, Batı dünya egemenliği

Chaos Theory As A Tool For The Controlling Of The International Relations

Abstract: Nowadays, Chaos Theory is applied to all areas of science from sociology to traffic. It is expressed that the theory which leads to significant innovations in natural sciences and engineering applications has created a scientific revolution. This also brings new perspectives in the social sciences. As is closely followed in our country, sociology is engaged in efforts to determine the social events by using the means of Chaos Theory. In this study, the solution provided by Chaos Theory is considered and re-evaluated in terms of Turkey.

Keywords: chaos theory, sociology, social events, Turkish society, Western world domination

Kaos Teorisi, daha çok yüksek boyutlu sistemlerde görülen, kısa sürede öngörülebilir davranışlar gösteren, durum uzayının kısıtlı bir bölgesinde dolaşmasına rağmen asla kendini tekrarlamayan, uzun vadede kestirilemez olan, küçük değişimlerin süreç içinde büyük ve niteliksel etkilere yol açabildiği doğrusal olmayan dinamikleri ele alan bir kuramdır.¹ Son yıllarda trafikten sosyolojiye her alanda Kaos Teorisi tatbik edilmeye çalışılmaktadır. Teori, Öklid Geometrisi, Pisagor Teorisi ya da Newton Mekaniği gibi bilimsel yaklaşım ve yöntemleri sorgulanır hale getirmiştir. Bilimsel düşüncede önemli yeniliklere yol açarak bir bilimsel devrim yarattığı ifade edilmektedir.² Bu sayede do-

¹ Gökçe Kaçmaz, *Kaos Teorisi ve Sosyoloji: Toplumların Denetlenmesinde Yeni Bir Adım*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Danışman: Korkut Tuna, 2005, s. 1.

² Ivar Ekeland, "What is Chaos Theory?", *Review*, Fernand Braudel Center, 1998, C. XXI, No: 2, s. 137-141.

ğa bilimlerinde ve mühendislik uygulamalarında yeni gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte teorinin etki alanı sadece doğa bilimleri ile sınırlı kalmayacaktır. Sosyal bilimlerde bu yeni gelişmelerden pay çıkarmaktadır. Örneğin sosyolojide bu çabalar Kaos Teorisi'nin imkânlarını kullanarak toplumsal olayları belirleme şekline bürünecektir. Biz, bu çalışmada Kaos Teorisi'nin toplumsal sorunlara nasıl bir çözüm olma özelliği taşıdığını ve bu çözümün Türkiye açısından ne ifade ettiğini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Batılı Bilginin Dönüşümü

Kaos Teorisi'nin babası olarak bilinen Henri Poincaré, kaosun fark edilmesine yönelik ilk çalışmalarını bilim dünyasına sunduğunda bu çalışmalarını anlama gayreti gösteren pek fazla kişinin olmadığı görülmektedir. Oysa XX. yüzyılın hemen başında Poincaré'nin çalışmaları, Kaos Teorisi'nin en temel özelliklerinden birini ortaya koyacak; bazı sistemlerin başlangıç koşullarına son derece hassas olduğunu ve küçük etkilerin zamanla büyük değişimlere yol açtığını ispatlayacaktır.³ Buna rağmen Kaos Teorisi'nin Batılı bilim dünyası için bir anlam ifade etmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir.⁴ Batı'nın geçmişte Poincaré'nin çalışmalarına gereken ilgiyi göstermemesinin kaynağında ne vardır? İnsanlığın bakış açısını değiştirdiğine inanılan bu bulguları Batı'nın onlarca yıl görmezden gelmesi bir rastlantı mıdır?

Bilindiği üzere Kaos Teorisi'ni oluşturan temel bulguların XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Batı'da birer birer ortaya döküldüğü izlenmektedir. XIX. yüzyılın sonunda Fransız matematikçisi Jacques Hadamard, bir noktanın bir yüzeyde sürtünmesiz hareketinin ya da negatif eğrilik derecesine sahip bir yüzeyde jeodezik bir akışın başlangıç koşullarına olan hassas bağımlılığını ispatlamıştır. Hadamard'ın teorisinin önemini anlayan yine bir Fransız fizikçisi olan Pierre Duhem, 1906 yılında yazdığı bir makalede mevcut başlangıç koşullarının belirsiz olduğu durumlarda öngörülebilirliğin imkânlı olmadığını vurgulamıştır. Yine bu dönemlerde Henri Poincaré, bu konuyla ilgilenip, fenomenlerin başlangıç durumuna hassas bağımlılık göstermesi konusunun yaygın olabile-

³ David Ruelle, *Rastlantı ve Kaos*, Çev. Deniz Yurtören, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Ankara, 1994, s. 43-46. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta vardır. Kaos Teorisi'nin babası Henri Poincaré, "isim babası" ise Amerikalı Jim Yorke'dur.

⁴ Ziauddin Sardar ve Iwona Abrams, *Introducing Chaos*, ed. by Richard Appignanesi, St. Leonards NSW, Allen and Unwin Pyt, Ltd., 1999, pp. 5. Bu ilgi, 80'lerin sonunda daha da yoğunlaşacaktır.

ceğini söylemiştir.⁵ Bunlara ek olarak XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren fizik olaylarda doğrusal olmayan sistemler hakkında birçok araştırma yapılmış ve doğrusal sistemlere dayalı teorilere meydan okuyan birçok bulguya ulaşılmıştır. Bununla birlikte ancak 80'lerin başlarında kaosun doğadaki tüm önemli rastgeleliklerin kaynağında olması gerektiği kanısı yaygınlaşmıştır.”⁶

Batı, doğa bilimlerinde sürekli karşısına çıkan kaosu keşfettikten 60 yıl sonra gündemine almıştır. Kaosa olan ilginin ciddiyet kazanması içinse 20 yıl gibi bir sürenin daha geçmesi gerekmiştir. Bir başka deyişle bilimsel devrimler çağında kaosun bir teoriye dönüşmesi nerdeyse 80 yılın üzerinde bir zaman almıştır. Kaos bir gündem maddesi olarak kendine yer bulunca, çok gecikilmeden doğa bilimlerinde elde edilen bu bulguların, sosyolojinin de içinde olduğu, sosyal bilimlere uyarlanması konusunda Batı'da bazı girişimler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Batı'da kaosa atfedilen anlamda farklılaşmalar olmuştur. Kavramın, Kaos Teorisi ile birlikte kendinden düzen çıkaran determinist bir düzensizlik olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kavramın Antikçağ'dan beri sahip olduğu ilk boşluk, belirsizlik, şekilsizlik gibi anlamları gözden geçirilmiştir.⁷ Her ne kadar Kaos Teorisinin uzun bir zaman diliminin ardından gündeme alınması bilgisayar teknolojisinin eksikliği ile açıklansa da, değil bilgisayarın hesap makinesinin bile olmadığı dönemde kuramın temel verilerinin ispatlandığı bilindiğinden, bu ikna edici bir argüman olarak görülmemektedir. Öyleyse kaos konusuna onlarca yıl ilgisiz kalan Batı, neden birden bire bu konuyu gündeminin en önemli maddeleri arasına aldı? Batı'yı geleneksel kaos kavramını yeniden inşa etmeye iten sebepler nelerdir? Konuyu ele almak için önce “ne değişti?” sorusunun cevabını bulmamız gerekmektedir. Bunun için de Kaos Teorisi'nin ne gibi yenilikler ortaya koyduğunu, eski bilim anlayışından hangi konularda farklılaştığını göstermemiz gerekecektir. Ancak bundan sonra büyük bir resimde nerede durduğumuzu tartışmamız mümkün olacaktır.

Modern bilim katı deterministtir. Determinizm, her olay ya da hareketin, geçmişteki olaylar ya da hareketlerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu yönündeki felsefi paradigmadır. Bu paradigma çerçevesinde, ilke olarak, her olay ya da hareketin ileri ya da geriye doğru tam olarak öngörülebilir olduğu ileri sürülecektir.⁸ Batı'da matematiksel soyutlamalarla dünyanın gize-

⁵ Ruelle, *Rastlantı ve Kaos*, s. 46.

⁶ Stephen Wolfram, *A New Kind of Science*, Champaign, IL Wolfram Media, 2002, p. 971.

⁷ Konunun tarihsel boyutu için bkz. Gökçe Kaçmaz, “Kaos ve Batı Dünya Egemenliği Üzerine Bir Tartışma”, *Türkiye'de Toplum Bilimlerin Gelişimi II*, ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kitabevi, 2009, s. 249-290.

⁸ Ruelle, *Rastlantı ve Kaos*, s. 26.

minin çözüleceğine olan inançtan dolayı olayların mekanik modellerle somutlaştırılmak istendiği bilinmektedir. Bu nedenle modern bilim anlayışında olayların ve olguların tarafsız olduğuna inanılan matematiksel bir dille, kesin olarak ifade edilmesine yönelik büyük bir gayret gözlenmektedir.⁹ Modern bilimin bir başka temel unsuru da teori-pratik birlikteliğidir. Böylece dünyaya şekil verme arzusuyla onu anlama arzusu, ona şekil verme çabalarının ağır bastığı bir terazide bir araya gelecektir. Modern bilimin, bilgi nesnesiyle pasif bir gözlemcilikten daha ileri bir ilişki geliştirmek; onun üzerinde oynayarak onu olabildiğince kendi çizdiği teorik şemaya yaklaştırmak istediği görülmektedir.¹⁰ Isaac Newton, çalışmalarıyla, determinizmi modern bilimin merkezine yerleştiren bilim insanı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Newton'ın daha sağlığında ulusal kahraman ilan edilebilecek kadar önemli işler başardığına inanılmaktadır. Laplace'ın da etkisi ile kendisine Batı'da bilimsel devrimin sembolü gözüyle bakıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte Newton'un bu denli yakın ilgi görmesini tek başına Laplace etkisi ile sınırlandırmak doğru değildir. Bu dönemde Newtoncu sistemin uygulamada hayal kırıklığı yaşatmadığı¹¹ ve birçok yeni icadın yapılmasına da ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Newton, bulduğu özet ilkelerle, çeşitli sistemlerin hareketlerini çok kesin bir şekilde öngörebileceğini düşünmektedir. Ona göre doğadaki düzen, bir makinenin çarkları gibi işlemektedir. Bu bakış açısına göre bu durum, dünyanın kusursuz bir şekilde resmedilmesine ve bu suretle dünyada olan biten her şeye sınırsızca müdahale edilmesine imkân tanıyacak bir tablonun ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda "klasik bilim" veya "Newtonculuk" adı altında sistemleştirilen bilimsel düşünüş tarzı yeryüzünde hiçbir fenomenin rastlantıya bağlı olarak ortaya çıkmadığı iddiasındadır. Bu bakış açısında göre yeryüzündeki bütün parçalar evrensel bir makinenin çarkları gibi birleşmiştir."¹²

Endüstri devrimi sonrasında Batı'da yaygın olarak benimsenen bu görüşün,¹³ evrenin bütün sırlarını çözmek gibi iddialı bir tutum içinde olduğu bilinmektedir. Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirdiği bir dönemde

⁹ Isaiah Berlin, *The 18th Century Philosophers: The Age of Enlightenment*, New York, The New American Library of World Literature Inc., 1956, s. 14-5.

¹⁰ İlyaz Prigogine ve Isabel Stengers, *Kaosun Düzeni: İnsanın Tabiatla Yeni Diyalogu*, Çev. Senai Demirci, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 65.

¹¹ a.e., s. 60.

¹² a.e., s. 11.

¹³ a.e.

ortaya atılan bu iddia kolaylıkla taraftar bulmuş ve bir reçete olarak algılanmıştır. 26 yıl boyunca Newton mekaniğini tüm güneş sistemine uygulamak için çalışmış olan Laplace'a göre determinist akıl evrendeki en büyük cisimlerle en küçük atomları aynı formülde kucaklayacak güçtedir. Matematiksel formüllerle gelecek olduğu gibi ortaya konabilecektir.¹⁴ Bu düşünce sosyal bilimlere de etki etmiştir. Sosyolojinin kurucularından Comte'un toplumsal olayları değişmez yasalara bağlaması, insanlığın bu yasalara zorunlu olarak boyun eğdiğini ileri sürmesi boşuna değildir. Comte'a göre gerçek kurtuluş, bireyin doğa yasaları karşısında rasyonel boyun eğişinden başka bir şey değildir.¹⁵ Kısacası bu dönemde sosyal bilimler tamamıyla doğa bilimlerinin metotlarına bağlı kalmıştır. Antikçağ'dan miras kalan metafiziksel gerçekliğin ve onun matematiksel bir biçimi olan kavramsal bir sistemdeki toplam gerçekliğin tamamen tarafsız monistik bilgisini elde etmek için çalışılmıştır.¹⁶ Böylece sosyal bilimlerin de toplumların, tarihin gelişim yasalarını, doğa bilimlerinde keşfedilen yasaları toplumsal ilişki ve süreçlere uygulamak, kimi zamanda onlardan metaforlar şeklinde yararlanmak suretiyle bulma gayreti içinde girdiği görülmektedir. Bu anlamda sosyal bilimlerin toplum konularına eğilmesi ile fiziğin elektron-proton konfigürasyonu incelemesi arasında fark görülmeyecektir.¹⁷ Kısacası şablon bellidir. Bir anlamda toplum her parçası uygun yere konması gereken bir yapboz gibi tanımlanmaktadır. Sosyal bilimler, bu parçaların yerini belirlemek ve yerleştirmekten mesuldür. Tartışma, toplumsal olayların nedenlerini anlamak üzerine değildir. Eldeki şablon üzerinden toplumlar yüzeysel önerilerle şekillendirilmek istenmektedir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Batı'ya doğada ve toplumda meydana gelen her olaya müdahale etme imkânı sağlayan determinizmin zirvesindedir. Determinist paradigmanın etkilerinden dolayı doğa ve sosyal bilimler ayrımı yapmanın pek kolay olmadığı¹⁸ bu dönemde, determinizm sadece bilimin

¹⁴ John C. Sommerer, "The End of Classical Determinism", *John Hopkins APL Technical Digest*, C. 16, No: 4, 1995, p. 333.

¹⁵ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat, Ankara, 1998, s. 67.

¹⁶ Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, New York, The Free Press of Glencoe, 1949, s. 85.

¹⁷ H.P. Rickman, "Science and Hermeneutics", *Philosophy of the Social Sciences*, C. 20, No: 3, Eylül 1990, p. 299.

¹⁸ Mary E. Lee, "From Enlightenment to Chaos: Toward Nonmodern Social Theory", *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, ed. by Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E. Lee, Sage Publications, Kaliforniya, p. 15.

gelişmesini şekillendirmekle de kalmamaktadır. Öyle ki; bu basit, yeknesak, mekanik evren imajı o dönem her alanda kendisine taraftar bulmuştur. Örneğin Amerikan Anayasasını hazırlayanlar, saatin çarkları gibi tam bir ahenk içinde çalışan, hükümetin toplumu rahatlıkla denetleyebileceği bir yönetim makinesi yapmaya çabası içine girmişler. Metternich, Avrupa’da kuvvet dengesini oluşturmaya teşebbüs ettiği zaman Laplace’ın yazılarını kendisi için bir yol gösterici olarak görmüştür. Determinist paradigmanın Batı’da bu denli yaygınlaşmasını, sadece Newtoncu sistemlerde alınan sonuçlar mı etkilemiştir? Bu soru konusudur. XIX. yüzyılda Batı, toplumlar arası ilişkilerde elde ettiği tartışılmaz avantaj sayesinde dünya üzerinde devasa kaynaklara hükmetmeye başlamıştır.¹⁹ Determinizm, Batı’da böyle bir durumun nasıl modellenebileceği konusunda fikir vermektedir. Üstünlüğünü daha baştan tartışılmaz ve itiraz edilemeyecek bir hale sokan Batı,²⁰ determinizm aracılığıyla bu durumu, toplumlar arası ve toplumsal boyutları ihmal ederek, kendi geliştirdiği bir bilimsel anlayışla açıklama imkânı elde etmektedir.²¹ Bu açıklama biçiminin en önemli avantajlarından birisi ise Batı’yı, tüm ilişkilerden soyutlayarak, gelişmelerin merkezine oturtması, bir başka deyişle kendi dışındaki ilişkilerin kontrolünü Batı’ya vermesidir. Sosyolojinin kurucularından Auguste Comte’un çalışmaları bu durumun çarpıcı örneklerindedir. *Système de Politique Positive*’de Comte, insan doğasının ve toplumsal düzenin temelde aynı olduğunu kabul etmiştir. Auguste Comte, bu yargılara dayanarak Batıda gelişmekte olan toplumun örnek olduğunu, insanlığın tamamının önce Batının yolunu izlemesi gerektiği sonucuna varmıştır.²² Determinist paradigmanın hiçlik, boşluk, düzensizlik, karmaşıklık içermediği görülmektedir. Sosyoloji de dâhil olmak üzere uygulandığı tüm bilim dallarında mutlak kontrol, mutlak müdahale edebilme imkânları sağladığı ifade edilmektedir. Determinizmin bu çerçevede akılcı, deneye dayalı ve bundan dolayı nesnel sonuçlar veren bir paradigma olduğu savunulmaktadır. “*Modern fizik deneysel fizik değildir. Çünkü deneysel araçları tabiatı sorgulamakta kullanır. Oysa doğru olan tersidir. Çünkü fizik, zaten salt bir teori olarak tabiatın kendini kestirilebilir*

¹⁹ Recep Ertürk, *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 3406, Ankara, 1997, s. 10.

²⁰ Korkut Tuna, “Sosyolojik Bilginin İmkân ve Güçlükleri Üzerine”, *İnsan Problemi Açısından Felsefe ve Sosyal İlimler Sempozyumu*, 5-7 Ekim 1983, Erzurum.

²¹ Korkut Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1993, s. 115

²² Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 71.

kuvvetler cinsinden göstermesini ister, deneylerini yalnızca tabiatın, bilimin önceden tanımladığı şemaya uyup uymadığını ve nasıl uyduğunu sormak üzere düzenler."²³ Kısacası Batı, kendini gerçeğe uydurmak yerine, gerçeği kendine uydurmak çabası içindedir. Soru, bu düşünce yapısı iki yüzyıl gibi bir zaman diliminde neden değişmiştir? Son 30-40 yılda Batı'da, aralarında Kaos Teorisi'nin de olduğu Termodinamiğin II. Kanunu, Kuantum Teorisi, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi gibi determinist paradigmayı hedef alan birçok öneri gündeme gelmiştir. Kaos Teorisi'nde olduğu üzere bu yeni gelişmeler, keşfedildikten belli bir zaman sonra dikkate alınır olmuştur. Artık Feyerebend'in "ne olsa gider" önermesi daha fazla taraftar bulmaktadır. Çünkü Batı'da toplum bilimleri bir kriz içerisinde olup, modern bilim yeni gelişmeler karşısında çözüm öneremez hale gelmiştir.²⁴ Eldeki bilgi ve bulguların gerçekliği kuşkuya açık hale getirilmiştir. Geçmişte evrenselliği tartışmaya açık olmayan bilgi ve olgular, günümüzde bir gecede değişebilir olarak tarif edilmektedir. Olaylara yeni bir gözle bakılması gereği hissedilmektedir. Kaos Teorisi, bu yeni bakış açısının temel ilkelerinden birini resmetmektedir. Bu ilke, sahilde bulunan parlak bir taşın evde bir rafa konulduğunda cazibesini kaybetmesi örneğinde olduğu gibi detayların öne çıkarılması ile açıklanmaktadır.²⁵ Artık bütünün yerine detaylara odaklanılacaktır. Fakat bütün ihmal edildiğinde sorunlara gündelik çözümlerin ötesinde çözümler üretmek de imkânsızlaşacaktır.

Kaos Teorisi ve benzeri sosyal neticeler doğuran ilke, yasa ve kuramlar, sadece bilginin evrenselliğini tartışmaya açmamaktadırlar. Aynı zamanda Kaos Teorisi örneğinde vurgulandığı üzere Batı'nın öne çıkardığı yeni anlayış, taşın doğal ortamdan koparılmasını ele almaktadır. Bilindiği üzere Batı, XIX. yüzyılda ele geçirdiği dünya egemenliğinden aldığı güvenle başta Doğu olmak üzere Batı dışı toplumları kendi tarihsel gelişim çizgisine göre şekillendirme çabası içine girmiştir. Bu hususta belli dönüşümler ve tartışmalar yaşanmış olsa da evdeki hesap çarşıya uymamıştır. Bir anlamda sahildeki taş, müdahalelerle doğal ortamından koparılıp evin rafına konunca, eski güzelliğinden çok şey kaybetmiştir. Batı dışı güzelliği kaybettiğinin farkına varınca raftaki

²³ Ilya Prigogine ve Isabelle Stengers, *Kaostan Düzene: İnsanın Tabiatla Yeni Diyaloğu*, s. 65.

²⁴ Ertan Eğribel, "Günümüz Bilim Tartışmaları ve Türkiye'de Toplum Bilimlerin Yeniden Örgütlenmesi Üzerine", *Türkiye'de Toplum Bilimlerin Gelişimi -I, Sosyoloji Yıllığı 18*, ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 159.

²⁵ Manus J. Donahue, "Chaos Theory: The Mergence of Science and Philosophy", *Educational Chaos Theory and Fractal Geometry Project*, (Çevrimiçi) <http://www.duke.edu/~mjd/chaos/Ch3.htm>, (2 Ekim 2003).

konumunu sorgulayacaktır. Bu sebeple de Batı, mevcut sonuçları elde ettiği eski bilim anlayışından vazgeçecektir. Onun yerine taşı hem istediği yere koyacağı hem de Batı dışının kendisini güzel hissedebileceği yeni bir bilim anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Bu yeni bilim anlayışı aslında taşın güzelliğinin korunmasını sağlayamamaktadır. Bunu da amaçlamamaktadır. Onun yerine güzellik kavramını deforme etmektedir. Hatta denilebilir ki; güzellik, çirkinliği de içine alacak şekilde yeniden biçimlendirilmiştir. Bu anlayış yaygınlaştıkça belli rahatsızlıkların umursanmayacağı umulmaktadır. Toplum, rahatsızlıklarını doğal olarak gördüğünde mevcut egemenlik ilişkilerinin sorgulanması da son bulacaktır. Dünya egemenlik biçiminin şekli değişince bilimsel düşünce de buna uyum sağlamış, determinizmin yerini yeni dönemin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan iki ucu açık, muğlâk bir bilim anlayışı ortaya atılmıştır. Batı, kaostan düzen yaratmak bir başka deyişle kaosun kendisine sağladığı imkânlar üzerinden sosyal olaylara müdahale etmek istemektedir. Batı, dünya egemenliğini ele geçirmekten aldığı güçle, taşın yerini kendi istediği biçimde değiştirmeye, “ötekileştirdiğini” kendi istediği gibi şekillendirmeye çalışmaktadır. Batı’nın bu çabasından istediği verimi alamadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra Batı’nın kendi içinde de bir paylaşım kavgası yaşadığı görülmektedir. Batı’da sömürgeleri olan ve pastadan daha büyük pay alan devletler ile bu pastanın imkânlarından mahrum kalanlar arasında dünyanın gördüğü iki büyük kanlı savaşa neden olacak bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Öte yandan Batı sömürsüne karşı bağımsızlık savaşı veren ya da Batı içindeki bölünmeleri doğru okuyan Batı dışı toplumların izlediği politikalar, Batı’yı, eski egemenlik ilişkilerini sürdürülebilmek için, yeni açılımlar yapmaya zorlamaktadır. Kısacası Batı, yeni koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Batı, taşın doğal ortamından alınarak rafa konulmasının bilimini yapmaya ihtiyaç duymaktadır. Sadece Kaos Teorisinin değil, fakat sonuçları itibarıyla benzerlikler arz eden başka bulguları da gören Batı’nın, bunlardan istifade ederek yeni açılımlar yapma çabası içindedir.

Batı, geçmişte, kendi üstünlüğünü determinist bilimsel anlayışının ve buna bağlı gelişmelerin bir sonucu olarak sunmuştur. Bu sebeple kargaşa gibi görünen olaylarda da bir düzen arama ihtiyacı duymuştur. Claude Levi-Strauss’un, 1930’larda Amazonlara yaptığı bir gezide gözlemlediği kabilelerin dışarıdan bir kargaşa gibi gelen yaşam tarzı ve kültürlerinin, derinlerde bir yerde bir düzene sahip olduğunu keşfetmesi boşuna değildir. Bu konuyu *Tristes Tropiques* başlıklı eserinde ele alan Strauss,²⁶ Batı tarafından yüzyıl-

²⁶ J.P. Crutchfield, “What Lies Between Order and Chaos?”, *Art and Complexity*, ed. by. John Casti, Oxford, Oxford University Press, 2002.

lardır karmaşa ve durağanlıktan ibaret tarih dışı topluluklar olarak görülen “ötekinde” bir düzen bulmayı başardığı iddiasındadır. Mutlak öngörülebilirliğe dayalı ve sonsuz müdahale imkânı tanıyan determinist bakış açısı, Batı dünya egemenliğini içinde bulunduğu ilişkilerden soyutlayarak açıklamaktadır. Pusulanın icadı, deniz teknolojilerinin gelişimi, barutun ateşli silahlarda kullanımı, feodalizmden kapitalime geçiş, üretimin kitleleşmesi derken Batı zenginliğinin ve dünya egemenliğinin kaynağındaki Batı dışı uygarlıkların talan ve yağmaları görmezden gelinmiştir. Fakat determinizm büyüünün etkisi bir yere kadar olmuştur. Büyü bozulmuştur. Batı'nın kendi dışındaki toplumlara hariçten şekil verme çabası arzu edilen neticeyi vermemiştir. Buna bağlı olarak Batı dışı dünyada belli ilişkiler sorgulanmaya başlanmıştır. Batı'nın toplumlar arası ilişkilerdeki konumunu sürdürmesi için yeni açılımlar yapması şart olmuştur. Bu sorgulama sürecinde Batı'da iki konunun netleştiği bilinmektedir. Birincisi dünya egemenliği ilişkilerinde dönüşüm gerçekleşmiştir. Batı içinde farklı bir yeri olan ABD öne çıkmaya başlamıştır. Batı içindeki farklı yeri, ABD'ye, yeni açılımlar yapması konusunda önemli avantajlar sunmaktadır. İkincisi ise iki büyük paylaşım savaşı sonrasında Batı'da tablonun değişmiş olduğu olgusudur. Bu dönemde Batı'da büyük bir bunalımın baş gösterdiği, insanların hayatlarının alt üst olduğu ifade edilmektedir. XX. yüzyılda yukarıda tanımladığımız modern bilim anlayışı ile yazılan ilerlemeci-evrimci kuramlarına karşı Batı'da yoğun bir eleştiri furyası başladığı görülmektedir.²⁷ Zihinlerde yeni bir dünya tablosu şekillenmektedir. Bu tablo yeni bilgilere, farklı açılımlara imkân vermek iddiasındadır.

Kaos Teorisi: Düzensizlikte Aranan Düzenin Teorisi

Kaos Teorisi'nin Batı düşünce dünyasına getirdiği farklılaşmalar ve içerdiği özelliklerin bir sisteme oturtulması, yukarıda çizdiğimiz Batı tablosu ile doğrudan ilişkilidir. Kaos Teorisi'nin Batı'nın içinde bulunduğu koşullardan soyutlamak suretiyle kendi başına anlamamız, buradan elde edilen bulgular neticesinde sosyoloji biliminde meydana gelen değişimler üzerinde söz söylememiz son derece güç olacaktır. Kaos Teorisi'nin kullanılan birçok tanımı bulunmaktadır.²⁸ Bu tanımlarda kaos genel olarak deterministik kaos olarak tanımlanır. Bununla birlikte konu hakkında yapılan çalışmalar

²⁷ Pitirim A. Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. Mete Tunçay, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 19.

²⁸ Liu, “A Brief History of the Concept of Chaos”, Çevrimiçi: www.phil.pku.edu.cn/personal/huajie/CHAOS.htm (12 Nisan 1999).

bir araya getirildiğinde, kaosu açıklamak için kaosun birbirinden farklı özelliklerinden yararlanıldığı bilinmektedir. Bu sorun, matematikçiler ve fizikçiler bir yana, kaos konusunun sosyolojide ne işe yarayacağı, nasıl uygulanacağı gibi soruları cevaplama çabasındaki bilim insanlarının eserlerinde daha da belirgin bir hale gelmektedir.²⁹ Bu durum sadece kendi içinde değil, kuramın diğer bilimsel disiplinlerdeki yorumlarında da bir karışmaya yol açmaktadır. Eğer Kaos Teorisi, kendi doğal süreci içinde, bağımsız şartlar altında keşfedilen bir bilimsel özellikler sistematığı olmuş olsaydı, üzerinde bu denli çok spekülasyon olmazdı diye düşünüyoruz. Burada Kaos Teorisi'nin temel bulgularını tanıtarak, bunlardan sosyal bilimlerde nasıl yararlanıldığını anlatmak yerinde olacaktır. Bu sayede bilimsel bir kılfı sokularak önümüze çözüm olarak sunulan argümanların kıymetini değerlendirmek daha kolaylaşacaktır. Ayrıca hangi konularda kavramların karıştırıldığı da netleşecektir. Fakat şu bir gerçek ki; “[g]ünümüzde Batı bilim ve öğretileri karşısında kuşkunun zeminini inkârcı veya felsefi (özcü) bir bilim tartışmasına girişmenin ötesinde dünya egemenlik ilişkileri ve koşulları temelinde ele alarak bir açıklamaya kavuşturmak gerekmektedir. Aksi durumda Batı dünya egemenliği önünde bağımsızlık savunulurken Batı bilim ve öğretileri izlenmek durumunda kalınacaktır.”³⁰

Başlangıç Koşullarına Hassas Bağlılık: Kaos Teorisi'nin tanımlanmasında başat öneme sahip özelliklerin başında teoriye ana temasını veren doğrusal olmayan dinamik sistemler ve bunlardan kaynaklanan başlangıç koşullarına hassas bağlılık bulgusu gelmektedir. Klasik fizik ve bundan doğan dünya algısının ise tamamen doğrusal sistemler üzerine kurulduğunu vurgulamıştık. Buna göre “[d]oğrusal olmayan dinamik sistemlerin (NDS) dinamiğini anlamanın en iyi yolu, böyle sistemlerin davranışını doğrusal dinamik sistemlerle (LDS) karşılaştırmaktır. Doğrusal sistemlerde ilgili değişkenlerin arasındaki ilişki zaman içinde karardır. Bu demektir ki; doğrusal sistemlerin dinamiği, tipik olarak pürüzsüz ve düzenli davranışlar gösterecektir. Doğrusal sistemler, parametrelerdeki değişimlere ya da dış şoklara, orantılı ve tutarlı bir biçimde karşılık verirler. Diğer yandan NDS, değişkenleri arasındaki dinamik ilişki ile örneklendirilir. Bu ilişkiler değiştikçe sistemin zaman içindeki davranışı, pürüzsüz ve düzenliden, kararsız ve düzensize ve hatta Kiel tarafından dikkat çekildiği üzere, rastgele gibi görünen kaotik hale geçer. ... Bu nedenle doğrusal fonksiyonla temellendirilmiş ge-

²⁹ Bkz. *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, ed. by. Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E. Lee, Sage Publications, California.

³⁰ Ertan Eğribel, “Günümüz Bilim Tartışmaları ve Türkiye’de Toplum Bilimlerin Yeniden Örgütlenmesi Üzerine”, s. 158.

leneksel istatistik metotları, sistemin doğasında bulunan birçok ilginç davranışı tahrip edebilir.”³¹

Doğrusal olmama durumu bir sistemin kaosa girmesi konusunda gereklidir. Bununla birlikte yeterli bir neden değildir. Kaos hareketleri genel olarak doğrusal olmayan sistemlerden geliyor olmakla birlikte, her doğrusal olmama durumu kaosu işaret etmez.³² Doğrusal olmayan dinamik sistemler, başlangıç koşullarına karşı hassas bir bağımlılık göstermektedirler. Edward Lorenz’in “Kelebek Etkisi” olarak tanımladığı bu hassasiyet, doğrusal olmayan dinamik sistemlerin gösterdiği davranışları yakından etkiler. Kelebek Etkisi, öyle beklenmedik sonuçlara yol açacak bir olgudur ki; Ian Stewart’ın tarif ettiği şekliyle; bugün, tek bir kelebeğin kanat çırpması atmosferde küçük bir değişim üretir. Zaman içinde atmosfer, olması gerekenden durumundan sapar. Bu küçük etkiye bağlı olarak da olaylarda büyük farklılaşmalar görülür. Meselâ normal koşullarda Endonezya’yı harap etmesi beklenen bir kasırga hiçbir zaman meydana gelmez ya da hiç patlamayacak olan bir kasırga patlar.³³ 60’lı yıllarda Lorenz tarafından gündeme getirilen bu kavram, sadece meteoroloji bilimini değil, çok geçmeden bir metafor olarak askerî stratejilerden sosyal bilimlere kadar birçok farklı alanı da etkisi altına almıştır. Buna bağlı olarak artık cephede “*Emre amade kuvvetlerin sayısını artırmak yerine bir alternatifte farklı türlerin sayısını artırmak, onların değişimlere karşı esnekliklerini ve adaptasyonlarını*”³⁴ arttırmaktan bahsedilecektir. Bir başka ifadeyle toplumlar üzerinde denetim sağlamak artık farklılıkları kaşırmaktan geçmektedir. Geçmişteki gibi kaba kuvvete dayalı bir yöntemle toplumlar arası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda denetlemek yerine Batı, post-modern dünyada farklılıkları ön plana çıkarmak ve toplumları kaosa sürüklemeyi tercih etmektedir. Geçmişte geniş kitleler, (örneğin işçi sınıfı) belli amaçlar için tüm farklılıklarına rağmen bir araya gelebilirken, bugün dar çevreler, aynı çıkarılara sahip olmalarına ve tüm benzerliklerine rağmen birbirlerine girebilmektedir. Farklılıklar ne kadar

31 Choi Chang Hyeon, “Exploitory Simulation and Modelling of Complex Social Systems”, *Korean Public Administration Review*, C. XXXIV, 3, Çevrimiçi: <http://www.kwandong.ac.kr/~choich/ct4.doc> (15 Ekim 2003).

32 Liu, “A Brief History of the Concept of Chaos”.

33 Ian Stewart, *Does God Play Dice? The Mathematics of Chaos*, Cambridge, MA: Blackwell, 1989, s. 141-3

34 Alvin M. Saperstein, “Complexity, Chaos, and National Security Policy: Metaphors or Tools?”, *Complexity, Global Politics, and National Security*, ed. David S. Alberts ve J. Thomas, Washington, Czerwinski National Defense University Washington, D.C., 1997, p. 55.

çoğaltılırsa toplumsal yapının karşılması gereken talepler yığını da o kadar artacaktır. Bir anlamda toplum düzenine kaldırılabileceğinden daha fazla yük yüklenecektir. Bu durum, kuşkusuz, toplum düzeninin bir karmaşaya girmesine ve kendi dışında sorunlarının çözümü aramasına yol açabilir. Toplumsal yapının işlemesi için zorunlu gereksinimlerin yanına hayati olmayan ve bize bir ihtiyaçmışçasına tanıtılan yeni beklentiler eklenecektir. Bu beklentiler, temel gereksinimlerin önüne de geçirilecektir. Toplum, bu ikincil beklentileri karşılamaya çalışırken temel gereksinimlerini ihmal edecektir. Günümüzde sosyal adaletin olmadığı, refahın dengeli dağıtılamadığı, eğitim sisteminin yetersiz kaldığı, sağlık sisteminin toplum ihtiyaçlarını karşılayamadığı ülkelerde yönetimlerin, Batı tarafından bize ileri demokrasi hamleleri gibi tanıtılan dar çevrelerin etnik, kültürel, cinsel talepleri ile uğraşması boşuna değildir. Oysa bunlar, temel gereksinimlerin karşılanamaması sonucunda ortaya çıkan sorunlardır. Temel gereksinimler karşılanmadığı sürece de asla çözüme kavuşturulamayacaktır. Toplumların bu ikincil beklentilere odaklandırılması sayesinde sorunların asli kaynakları saklanmaktadır. Sorunların asli kaynakları olan temel gereksinimlerin karşılanamaması durumu ise Batı dünya egemenliğinin ürettiği eşitsizlik ve adaletsizliklerden kaynaklanmaktadır. Böylece ikincil beklentilere yönlendirilen toplumların Batı dünya egemenliğini sorgulaması engellenmektedir.³⁵

Zamanın Yönü ve Gözlemcinin Konumu: Kaos Teorisi'nin bir diğer önemli özelliği zamanın yönüne yaptığı vurgudur. Newtoncu bilimsel yaklaşımlarda kolaylıkla bir parametreye indirgenen ve kimi zaman gözlerden kaçırılan zaman boyutu, Kaos Teorisi ile birlikte bir sisteme oturtulmak durumundadır. Kaos Teorisi, zamanın tek yönlülüğüne, Paris'e giden bir kimsenin yendinden Londra'ya dönmesinin mümkün olduğuna fakat 1998'den 1988'e geri dönüşün mümkün olmadığına işaret edecektir.³⁶ Bunun başka yansımaları da bulunmaktadır. Meselâ A şahsının deneyimleri ancak A şahsının deneyimleridir ve tekrar edilemez.

³⁵ Biz, burada homojen, tek tip bireylerden oluşan bir toplumun savunuculuğunu yapmıyoruz. Böyle bir toplum yaratma çabalarını da onaylamıyoruz. Zaten; sadece Anadolu coğrafyasında değil, Orta Asya serüveni de dâhil olmak üzere, tarih boyunca kurduğu devletlerin nerdeyse tamamında farklılıkları bir arada barış içinde yaşatan Türklerin toplumsal yapılarında da farklı olanı dışlamaya yer yoktur. Burada söz konusu edilen farklılıkların varlığı ve hakları değil, bunların Batı tarafından kaşınarak toplumsal gelişmeyi engelleyecek ve toplumu güçsüzleştirecek bir şekilde gündeme getirilmesidir.

³⁶ Frederick Turner, "Foreword: Chaos and Social Science", *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, ed. Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E. Lee, Sage Publications, California, p. xix.

Batı, endüstri devrimi ile kendine, evrensel olduğunu ileri sürdüğü bir toplum modeli geliştirmek peşindedir. Bu bağlamda kendi gelişme çizgisinin ayrıcalıklı olduğu ileri sürmektedir. Batı'da bu gelişme çizgisinin tarihe katılma imkânı bulunan bütün tarih dışı toplumlar için sorunların çözümünü beraberinde getiren evrensel bir çizgi olduğu ifade edilmektedir.³⁷ Batı, bu iddiasını modern bilim anlayışından türeyen teorilerle desteklemek istemektedir. Modern bilim, ayrı gözlemcilerin gözünde hiçbir farklılık göstermeyen, deterministik, nesnel bir doğa ve toplum tablosu çizer. Çizilen bu tabloda zaman geri dönüşlü olup, sadece doğa bilimlerinde değil sosyal bilimlerde de deneyimin kendine özgünlüğünü ortadan kaldıracaktır.³⁸ Böylece Batı'nın, kendi gelişim çizgisini diğer toplumlara dayatmak konusunda kendini yetkili gördüğü, kendi dışındaki toplumları, söz konusu toplumların içinde buldukları ilişkilerden soyutlamak suretiyle egemenlik ilişkilerinin Batı tarafından denetlendiği bir dünyaya adapte etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bakış açısı Batı dışındaki toplumların aydınları tarafından da, kendi kimliğini korumak suretiyle Batıcılışmak şeklinde, benimsenmesine rağmen³⁹, Batı'nın arzuladığı tablonun yaratılması mümkün olmamıştır. Gerçekten de bu konuda örnek gösterilen Japonya'nın bile bunu ne ölçüde başardığı bir soru konusudur. Çünkü "[b]ir Doğu toplumunun kendi kimliğini korumasına karşın belli ölçüde tam bir Batılılaşma girişiminde başarıya ulaşmasının tarihte yalnızca Japonya örneği vardır... Japonya'nın endüstrileşmesi ne Japon tarihine dayandırılabilir, ne de Japon halkına yakıştırılmak istenen erdemler nedeniyledir... II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılan Japon endüstrisini canlandıran savaşta kendisiyle çarpışmış olan Amerikan sermayesidir. Günümüzde de Japon endüstrisinin canlılığı ancak aynı sermayenin desteği ile sağlanmaktadır. Japonya'nın tüm Doğu ülkelerine örnek olup Batı uygarlığına uyum sağlamayı amaç edinmelerine yardımcı olmanın yanında Batı dünya egemenliği içinde önemli bir başka görevi daha bulunmaktadır. Geleneksel Doğu'nun direncini kırıp Batı tüketim alışkanlıklarının Doğu ülkelerinde benimsetilmesinde aracı olmaktır... Kısacası Batının yeni ticaret yolları arayışı içinde karşılaştığı ülkelerde eski toplumsal yapıların bozulması sonucu bu ülkelerin kendi yararlarına yeni bir gelişme içine girmeleri söz konusu değildir."⁴⁰ Dolayısıyla Japonya, kendi eğilim ve çıkarları doğrultusunda gelişen, örnek bir model olamamıştır. Aksine Batı'nın çizdiği çerçevede bir rol

³⁷ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 46.

³⁸ Ilya Prigogine ve Isabelle Stengers, *Kaostan Düzene: İnsanın Tabiatla Yeni Diyaloğu*, s. 258-261.

³⁹ Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 46.

⁴⁰ Sezer, *Batı Dünyaya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3407, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 84-85.

üstlenmiştir. Bu sebeple de Doğu'nun öncüsü rolünü üstelenememiş, insanlık adına alternatif bir siyaset üretmemiş ve dünya egemenlik ilişkilerinde ancak Batı'nın Doğu'daki sözcüsü ve temsilcisi olabilmıştır. Ayrıca Japonya hakkında her ne kadar kendi kültürünü koruyarak Batıcılaştığı hakkında bir izlenim oluşmuşsa da bu durum zamanla değişmiştir. Japon mutfağından samuraylara kadar bu ülkenin tarihi ve kültürel değerleri birer ticari metaya dönüşmüştür. Günümüzde Japon çizgi filmlerindeki Japon karakterlerin tipik bir Asyalıdan ziyade Batılı yüzlerle temsil edilmesi bile bu kültürel deformasyon ve kompleksin bir göstergesi olarak önümüzde durmaktadır.

Gözlemcinin konumu ve zamanın yönü önemli bir tartışma konusudur. Modern bilimler evrensel bir tablo çizmektedir. Bu tabloda gözlemcinin konumu göz ardı edilmektedir. Böylece farklı gözlemcilerin tecrübelerin özgülüğü görmezden gelinmektedir. Ayrıca gözlemcinin konumu ve gözlem çapı da ihmal edilmiştir. Kaos Teorisi, bu durumu tenkit etmekte ve yeniden ele almaktadır. Bu bakış açısına göre "[y]aptığımız gözlemin çapı, değerlendireceğimiz doğal ya da toplumsal gerçekliğin, gerçeklik derecesini belirler. Mandelbrot, çok büyük bir topun boyutlarının [gözlem] çapına bağlı olduğunu işaret eder: eğer bir kimse toptan uzak ise, top tek bir boyutu olan bir noktadır. Orta mesafelerde top üç boyutlu olur. Yakın mesafelerde ise bu top iki boyutlu bir çizgi haline gelir. Eğer bir kişi moleküler ya da atomik çapta bir hareket gerçekleştirirse, bu seferde çok büyük olan bu top, açılır ve birbirleriyle etkileşim halindeki enerji dalgalarına dönüşerek kaybolur."⁴¹ Bu durum sadece olguların nesnel açıdan gözlenebilirliğini değil, aynı zamanda ölçülebilirliğini de soru konusu yapmaktadır. Çünkü "[bu kural], tanıma modelinin gözlem çapına bağlı olduğunu ileri sürer."⁴² Dolayısıyla gözlem çapı, gözleyene göre gözlenen olguların farklı görülmesine neden olur: "Kaos çalışmalarında, gözlem çapı, aynı zamanda değişimi gözleme yeteneğimizi de belirler. Kaos Teorisi yardımıyla son zamanlarda Pekin üzerindeki gürültü hakkında yapılan bir Nova programı, buna örnek olarak kullanılabilir. Eğer birisi bu gürültüyü yaklaşık bir saat kadar dinlerse, kalıpları fark edemez. Bununla birlikte eğer bir kimse bu gürültüyü birkaç gün dinlerse, gece gündüz arasındaki gürültü seviyeleri hakkında ayırım yapabilir. Eğer bir kimse söz konusu gürültüyü birkaç yıl dinlerse, gürültüdeki mevsimsel ritimleri ayırt edebilir. Eğer bir kişi bunu bin yıl dinlerse, nüfus dinamiklerine, toplumsal örgütlenme kurallarına, ekolojik dönüşümlere ve teknolojik gelişmeye cevap ve-

⁴¹ T.R. Young, "Chaos and the Drama of Social Change: A Metaphysics For Post Modern Science", Çevrimiçi: www.critcrim.org/readfeather/chaos/005drama.html (12 Eylül 2003).

⁴² T.R. Young, "Paradigm Theory: Foundations of Postmodern Science", Çevrimiçi: www.critcrim.org/readfeather/chaos/004paradigm.html (12 Eylül 2003).

*ren gürültü devirlerini bulabilir.”*⁴³ Kaos Teorisi ile gündeme gelen bu bulgulardan sosyal bilimlerde kendilerine pay çıkarmıştır. Bir yandan doğru kavramı görelî bir hal alırken, diğeryandan toplumsal deneyimlerin yenilenmesi olgusu ortadan kalkmıştır. Başta tarih ve sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerde birer işe yaramaz ve geçici postmodern kurgulara dönüşmüştür. Bir ülkü sahibi olmak anlamsızlaş(tırıl)mıştır. Bunun iki sonucu vardır. Birincisi, modern tarih kurgusuna karşı klasik kültürü güncelleştirip montajlayarak alternatif tarih tezleri yaratma çabası giderek Batı üstünlüğüne dayalı tartışılmaz, mutlak bir düzene eklenmektedir. İkincisi de tarihi olaylar ve deneyler, toplumların birikimi günümüzü ve geleceği kurmaya yarayacak bütünsel açıklamalar olmaktan çıkmaktadır. Her yerde kimlik siyasetleri ön plana çıkarılmasına rağmen aslında Batı dışı toplumlar kendi kimliklerini ifade edemez hale gelmişlerdir.

Öngörülemezlik: Kaos Teorisi'nin üzerine kurulduğu en önemli bulgulardan birisi de öngörülebilirliğin sınırlı olduğu konusudur. Öngörülebilirliğin sınırları, yukarıda ele aldığımız başlangıç koşullarına hassasiyet konusu ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda Kaos Teorisi, sistemler üzerinde kısa vadeli tahminler yürütmektedir. Çünkü başlangıç koşullarına aşırı hassas olan kaotik sistemlerin geleceği öngörülemezdir. Başlangıç koşullarındaki en ufak bir hata üssel olarak büyümekte ve doğrusal sistemler de dâhil tüm sınırlandırılmış ve doğrusal olmayan sistemleri öngörülemez hale getirdiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Bununla birlikte dünya tarihi için çok kısa sayılabilecek bir süre önce mekanik yöntemlerle en uç noktada geleceği görmek için çaba sarf eden, bunun için kesin bir model yapma uğraşı içinde olan Batı, eldeki kesin bir modele rağmen bir sistemin geleceğinin öngörülemezliğinden bahsetmektedir. Batı'nın bu sonuca varması bir rastlantı mıdır?

Batı XIX. yüzyılda elde ettiği üstünlükle ilişkilerini kendi belirlediği bir dünya kurmak amacındadır. Bu nedenle belirsizliğe ve kaosa ihtiyaç duymadığı bilinmektedir. Modern bilimlerin bu arzulanan dünyanın teorisini kurmaya çalıştıkları; gerektiğinde gerçekler üzerinde oynamak suretiyle arzulananı gerçekmiş gibi göstermekten çekinmedikleri tespit edilmiştir. Batı'da bu konuda elde edilen başarılar ile birlikte büyük bir özgüven oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde Batı geleceğe umutla bakmaktadır. Mo-

⁴³ Young, "Chaos and the Drama of Social Change".

⁴⁴ Haim Bau ve Yochanan Shachmurove, "Process Unpredictability in Deterministic Systems", *Indeterminacy, The Mapped, the Navigable and the Uncharted*, ed., Jose V. Ciprut, Cambridge, MA: MIT Press, 2005, p. 4.

dern bilim anlayışı, Batı'nın gelecekte ne ile karşılaşacağını önceden haber veren bir kâhin gibidir. Saint Simon, Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber gibi sosyolojinin büyük simaları Batı'nın geleceğinden umutludur.⁴⁵ Ne var ki; gelişen olaylar, bunun tam aksine Batı'nın yıkımının eşiğinden döndürecek sonuçlar doğurdu gözlenmektedir. Öngörülemeyen olaylarla karşılaşan Batı, kendi başına açtığı yıkımının yanı sıra başka bir tehdit ile de karşı karşıyadır: İddialarının geçersizliğinin, Batı'nın ve bilimsel anlayışının hem kendi içinde hem de kendi dışında sorgulanmasını beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu durumda Batı'da öngörülebilirliğin sorgulanması gündeme gelecektir. Bu olaylar Batı'nın kapitalist bloğu adına dünya egemeni olarak öne çıkan ABD'nin kendi pozisyonunu sağlamlaştırdığı 60'lı yıllardan sonra gelişmektedir. Batı'da öngörülemezlik konusunda yüzyılın başına dayanan çalışmalar olduğu bilinmektedir. Ancak bu çalışmalar beklenen ilgiyi görmeyecek ve arşive kaldırılacaktır. Bununla birlikte Batılı bilginin güvenilirliği sorgulanmaktadır. İşte bu dönemde Kaos Teorisi çalışmalarında değil fakat genelde doğa bilimleri alanında öngörülemezlik konusunda bulguların gündeme taşındığı görülmektedir. Batı'nın zaten daha önceden elinde olan bilgileri bu dönemde ortaya çıkarılması tesadüf değildir. Batı kendi öğretileri ve bilim anlayışı sorgulanınca, onun yerine alternatif bakış açılarının getirilmesinden endişe etmektedir. Bu yüzden de öngörülebilirliğin, hesap edilebilirliğin muğlâklaştırılması boşuna değildir. Bir kere bilgi muğlâklaştığında toplumların ardından gidecekleri, kilitlenecekleri hedefleri de kalmayacaktır. Bu durum, mevcut egemenlik ilişkilerinin olduğu gibi devam etmesi anlamına gelmektedir.

Kendi Düzenini Bulan Sistemler (Self-Organization): XIX. yüzyılda Batı, teknik üstünlüğüne dayanarak, Osmanlı İmparatorluğu ve İran Şahlığı dışında bütün geleneksel Doğu'yu sömürgeleştirecek, sömürgelerinde uyguladığı politikalar sonucu bu toplumlarda önemli bir tahribata yol açacaktır. Toplumları kendi içyapıları ve toplumlararası ilişkilerinden soyutlayarak değerlendiren Batı, uyguladığı bu siyasetle sömürge toplumlarını bir daha toparlanamayacak şekilde kendine bağımlı hale getirmiştir. Ne var ki; farklı coğrafyalarda, farklı şekillerde toplumlar yeniden kendi düzenlerini bulmak konusunda bir çaba içine girerek; bir şekilde bağımsızlıklarını elde ettikleri görülmektedir. Toplumların kendini yeniden inşa etmesi ve bunun nasıl gerçekleştiği Batı için soru ve sorun konusudur. Batı, bunu anlamlandırmak istemektedir. Kaos Teorisi, bu yeniden inşa olgusunu açıklamak

⁴⁵ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 32-51.

konusunda bir yaklaşım geliştirecektir. Çünkü “[g]eleneksel modern “büyük” değişim teorilerinde dış koşullar parça davranışına parametre sağlamışlardır. Böylesi “mekanistik” modeller, değişimi bir dizi özel koşul altında bulunan değişmez parametrelere sahip parçalar arasında meydana geldiği şeklinde tanımlamışlardır. Bu modern modellerin elemanları sabit özelliklere sahip soyut birimler olmuştur: özellikler ve parametreler her zaman sabittirler; özellikler her zaman parametrelerden bağımsızdırlar. Bununla birlikte modern olmayan karmaşık kendi kendine organizasyonda (self-organization) parametreler, dışarıdan değil modelin içindeki diğer parçalar tarafından belirlenirler. Böylesi modeller parçalarda kümülatif değişimi ve onların zaman ile ilişkilerini tanımlarlar, modellerin özellikleri her zaman parametrelerden bağımsız değildir ve parça ilişkilerinin bizatihi kendisi sürekli değişime maruz kalmaktadır.”⁴⁶ Sistemlerin kendi kendine organize olabilmeye özelliği toplum olayları için de geçerli bir açıklama biçimi olarak görülmektedir. Isı transferinin gerçekleştirme yollarından biri olan konveksiyon üzerinden sosyal sistemler arasında kurulan analogi ile bu durum, belli açıklamalara dayanak yapılabilmektedir. Buna göre “[k]onveksiyon; sistem, termodinamik denge halinden “dengenden uzak” olarak tanımlanan denge dışı bir bölgeye sürüklendiğinde meydana gelen bir “kendi kendine organizasyon” örneğidir. Sosyal sistemlerinde içinde bulunduğu birçok sistem, dengeden uzak şartlara eşdeğer şartlarda kendi kendine organize olan ayrık davranış kalıpları geliştirmektedir. Yerine göre bunların birçoğu “dağılıcı yapılar” olarak anlaşılabilir.” ... [Sosyal] etkileşiminde, her ne kadar konveksiyondan daha karmaşık olsa da, böylesi dağılıcı bir metabolizması bulunmakta”⁴⁷ olduğu ifade edilmektedir. Kısacası toplumların XIX. yüzyılda yapılmaya çalışıldığı gibi toplum mühendisliği çalışmalarıyla kolayca şekillendirilemediği ortaya çıkmıştır. Toplumları biçimlendirmek için sarf edilen gayretlerin uzun vadeli beklentileri karşılamadığı görülmüştür. Bu durumda diğer toplumların belli biçimlere sokulması gayreti yerine sürekli kaos halinde tutulması Batı’nın dünya egemenliğini korumak adına daha etkin bir yol olarak görülecektir. Sadece son 10 yıl içinde dünyanın çeşitli yerlerinde küresel kargaşaya neden olan birçok savaş ve ekonomik krizin yaşanması bir tesadüf müdür? Hangi amaca hizmet ettiği tartışmalı olan “11 Eylül saldırısı” ya da son olarak birçoğunu zaten süreç içinde gazetelerden okuduğumuz diplomatik dedikoduların bir anda topluca gündeme sokul-

⁴⁶ Mary E. Lee, “From Enlightenment to Chaos: Toward Nonmodern Social Theory”, *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, p. 21.

⁴⁷ Thomas S. Smith, “Nonlinear Dynamics and the Micro-Macro Bridge”, *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*, ed. Raymond A. Eve, Sara Horsfall, Mary E. Lee, Sage Publications, Kaliforniya, p. 61.

masından ibaret “Wikileaks depremi” bu yönde atılmış adımlar izlenimi vermektedir. “11 Eylül saldırısının” ardından yapılan müdahalelerle Doğu’nun kalbi, hala içinden çıkamadığı ve milyonlarca kişinin öldürüldüğü bir kaos ile uğraşmaktadır. Son küresel ekonomik krizde de görüldüğü üzere bu krizden fazlaca etkilenmeyen ülkelerde bile bir korku atmosferi yaygınlaştırılmak istenmektedir. Geçmişte medyada yer aldığı anda kamuoyunda bir sarsıntı yaratmayan diplomatik ve siyasi dedikodular, sanki daha önce hiç duyulmamışçasına topluca kitle iletişim organlarına boca edilmektedir. Ortada deprem meydana getirme gücü olmayan ve kimisinin gerçek dışı olduğu ispatlanan belgelerle siyasi depreme sebebiyet verilmek istendiği görülmektedir. Özellikle Doğu’nun bir dönem sözcülüğünü üstlenen ve Doğu adına dünya egemenliğini yürüten Türkiye hakkındaki belgelerin ilk olarak medyaya servis edilmesi anlamlıdır. Bu durum bizim tarafımızdan toplumlar arası ilişkilerde belli toplumların sürekli kaos halinde tutularak, kendi kendini yeniden düzenlemesinin ve Batı dünya egemenliğine karşı bir direnç odağı olarak ortaya çıkmasının engellemesi gayreti şeklinde algılanmaktadır.⁴⁸

Kaos ve Günümüz Batı Dünya Egemenliği

Doğa bilimciler, evrenin devamı için kaosun gerekliliğinden bahsetmektedir. Aksi halde “... tamamen düzenli bir evren ölmüş olacaktır. Kaos yaşam için gereklidir. Bir örnek olarak davranışsal değişim bir organizmanın hayatını sürdürebilmesi için temeldir. Hiçbir organizma çevreyi bütünlüğü içinde modelleyemez. Sonlu kaynaklara sahip olan her hangi bir sistem için yaklaşıklık zorunlu hale gelir. Anladığımız şekliyle kaos; dinamik bir mekanizmadır. Bu mekanizma doğa tarafından geliştirilmiş doğal olmayan ve faydalı rastgeleliklerdir.”⁴⁹ Evrenin ölmü fizikçiler tarafından evrenin mutlak bir düzene kavuşması ile açıklan-

⁴⁸ Öncelikle burada Wikileaks’in servis ettiği belgelerin doğruluğunu ya da ortaya çıkarılmasını gerektiğini tartışmıyoruz. Toplumlar arası ve toplumların iç ilişkilerine dair önemli verilerin medyada yer alması ve bunlardan kamuoyunun haberdar kılınmasını önemsiyor, bunun medyanın asli görevi olduğu kanısını taşıyoruz. Bizim burada soru konusu ettiğimiz, yayınlanan belgelerin hepsi doğru olsa bile, bazıları yıllar önce ortaya çıkan bu belgelerin neden geçmişte üzerinde durulmazken şimdi birden bire siyasi kriz aracına dönüştürüldüğüdür. Aradan geçen zaman içinde bu belgeleri önemli hale getiren belli gelişmeler mi olmuştur? Yoksa bu belgeler, toplumlar arası ilişkilerde avantaj elde etmek için mi yayınlanmıştır? Bu soru konusudur.

⁴⁹ J.P. Crutchfield, “What Lies Between Order and Chaos?”, *Art and Complexity*, ed. by. John Casti, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 12.

maktadır.⁵⁰ Fakat bütün bunlar fizik olaylardır. Bu bulgu ve verilerden toplumsal düzen hakkında analogiler üretmeye neden ihtiyaç duyulmuştur? Kaosun doğa için gerekli olması toplum için de gerekli olması anlamına mı gelmektedir? Günümüzde içinde belirsizlik, düzensizlik, marjinalite barındıran küreselleşme, küre-yerelleşme, postmodernizm vb. tartışmalar gündemi işgal etmiştir. Bu tartışmaların başlatıcısı Batı olmuştur. Bu tartışmaların Kaos Teorisinin sosyal bilimlere uygulama çabaları ile paralel bir dönemde gündeme gelmesi bir rastlantı değildir. Sosyalist bloğun da dağılmasıyla birlikte dünyanın bir köye dönüştüğü, tek kutuplu hale geldiği ifade edilmektedir.⁵¹ Bu sürecin ekonomiden sosyal hayata kadar her alanda birçok etkisi olduğu ve dünyayı kendine göre yeniden inşa ettiği düşünülmektedir. Çünkü “[d]ünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci tanımlayan küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması olarak değerlendirilmektedir. Tanımların birçoğunda ekonomik boyut öne çıkarılmakta ve küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlanması, bağımlı hale gelmesi olarak algılanmaktadır. Buna göre küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyonun uluslararasılaştığı ve tam anlamıyla karşılıklı bağımlılaştığı bir ekonomik ve siyasal yapılanmadır. Bu yeni yapılanma içinde ekonomik rekabetin zemini milli ekonomiler olmaktan çıkarak dünya gezegeninin (globus) tamamı haline gelmektedir.”⁵² Aynı zamanda “[k]üreselleşmeyi sınırlandırılmış mekanların fiktif halde olması, hiçbir ülkenin, grubun kendisini diğerlerinden tecrit edememesi hali olarak algılayan yaklaşımlarda da, son yıllarda ulaşım, iletişim ve teknolojiadaki değişmelerin her alanda sağladığı yakınlaşmanın yoğunlaşması öne çıkarılmaktadır. Küreselleşme kavramı bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini, buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkmasını; bazen de toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecinde kullanılabilir... Aslında bu iki nitelik de, globalleşen kültürel yapılar ile farklılıkları, yerelliği ve tikelliği yaşama geçiren kültürel pratiklerin eşzamanlılığı, beraberliği ve birbirlerini tamamlayıcılığı, küreselleşme sürecinin tam da kendisidir.”⁵³ Bir başka deyişle özelde küre-

⁵⁰ Jozef Ivan, “Anti Chaos Philosophy”, Çevrimiçi:

<http://www.pentacom.sk/~pivan/Jozef/filozofia/philosophy.htm> (23 Şubat 2004).

⁵¹ Banu Uçkan, “Küreselleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)”, *Çimento İşveren Dergisi*, ed. Burçak Çubukçu, Ankara, C. 16, No: 6, Kasım 2002, s. 7.

⁵² H. Ömer Köse, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, ed. H. Ömer Köse, No: 49, Ankara, Nisan-Haziran 2003, s. 4.

⁵³ Crutchfield, “What Lies Between Order and Chaos?”, p. 4-5.

selleşmenin fakat genel de günümüz siyaset ve sosyal bilim tartışmalarının doğası ekonomik ve kültürel açıdan yerelin küresele ya da küreselin yerele karşı öne çıkmaya çalıştığı kaotik bir süreçtir. XIX. yüzyıldaki gibi tartışmaların, doğru ya da yanlış, belli bir yönü yoktur. Bir küresel kültürün oluşması ya da farklılıkların, tikelliklerin, marjinalliklerin eş değerinde sürecin bir parçası olarak algılanması bu sebeptedir. Bu bir hedefi olan süreç olmaktan öte kılavuzu olmayan bir geminin okyanusta seyretmesine benzemektedir. Bu açıkça adını vererek ya da vermeyerek kaosu tartışmak ve kabullenmek demektir. Derrida'nın kausun, evlerimizin içine kadar girdiğini⁵⁴ ifade etmiş olması boşuna değildir. Üstelik bu sürecin, "[k]üresel mali sistem ile uluslararası şirketlerin faaliyetleri, küresel iletişim ile medya ağlarının varlığı, küresel üretim ile yaygın bilgi akışı (küresel nüfus hareketleri ve göç gibi faktörlerle birlikte), çok kültürlü değerlerin Batı kültürü ya da daha başka bir ifadeyle bir ulus-devlet olarak tanımlanan yerel toplumları kuşatan küresel toplum içinde erimesi gibi"⁵⁵ sonuçları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tartışmaların çerçevesi de Batı öğretilerinin belirlediğinin dışına taşmamaktadır.

Tarih, toplumlararası ilişkiler ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişmektedir. Bu gelişme Batı özelinde incelendiği zaman birbirine zıt karakterli iki fenomen ortaya koymak mümkündür. Batı, bir yandan sıkı bir şekilde denetleyeceği bir düzen aramaktadır. Batı, her anına hükmedeceği determinist bir düzeni Antik Yunan'dan beri aramaktadır. Özellikle dünya egemenliğini elinde bulduğu dönemlerde Batı'nın, determinist paradigmalardan araştırılmasına büyük özen gösterdiği ve olacak her şeyin bilen ve hükmeden bir büyücü-kahin portresi çizmek konusunda ısrarlı bir çaba içine girdiği bilinmektedir. Diğer taraftan ise Batı, hiçbir zaman düzensizliğin üzerine tam olarak gitmemiştir. Bilindiği gibi Batının kaos ile olan ilişkisi de Antik Yunan'a dayanmaktadır. Batılı mitolojilerde kaosu karşısına zaman zaman tanrılar bile çıkmış, ama tam savaş baltalarını bileyip son darbeyi vuracakken, İskandinav-Cermen mitolojisinin de bizi aydınlattığı biçimde, tanrılardan birisi, son anda bu fırsatı bilerek geri tepmiştir. Ortaçağ'da ise kaos, Batı'nın kilise öncülüğünde dağılmasını sağlayan anahtarlardan biri olmuştur. Batı'nın kimi zaman kaosu sahiplenip, kimi zaman kulak ardı etmesi ya da görmezden gelmesi anlamlıdır. Çünkü Batı, Doğu toplumlarından farklı olarak tarihte çok uzun bir dönem kendi kendine yeten bir medeniyet kuramamıştır. Roma döneminde bile ayakta durabilmek için Doğu'ya bağımlı kalmıştır. Zaten bu

⁵⁴ a.e., p. 3.

⁵⁵ a.e., p. 5.

sebeple, Doğu'ya olan ihtiyaç nedeniyle, her yolun Roma'ya çıktığından bahsedilmektedir. Batı, ilk defa Endüstri Devrimi olarak tanımlanan sürecin ardından kendi nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayacak miktarlarda üretim yapabilme kapasitesine ulaşmıştır. Kendi ayakları üzerinde durması için Doğu'ya ihtiyacı kalmamıştır. Bu dönemin doğa bilimlerinde Kaos Teorisinin temel bulgularının ortaya çıktığı ve göz ardı edildiği bir dönem olması bir rastlantı değildir. Günümüzde ise kitlesel üretim belli ülkelerle sınırlı değildir. Kitlesel üretim dünyanın nerdeyse her yerinde yapılabilir hale gelmesi sonucu teknolojik bilgi öne çıkmıştır. Fakat Çin örneğinde olduğu gibi birçok teknolojinin bilgisi rahatlıkla elde edilmekte ve birçok ürün taklit edilerek dünya pazarlarına sürülebilmektedir. Hatta Doğu'da da belli teknolojiler üretilebilmektedir. Batı'da teknoloji üreten şirketlerin devlet gibi gelişmiş istihbarat birimlerine sahip olmaları, güvenlik birimlerinde yüksek maaşlar vererek devletin yetiştirdiği ajanları çalıştırmaları bu sebeplerdir. Eğer Batı bu üstünlüğünü de kaybederse dünya egemenliğini kolayca elinde tutamayacağı kaygısındadır. Bu durum, Batı'nın artık söyleyecek tek bir sözünün kalmadığının açıkça ilanı olacaktır. Bu sebeple de hiç değilse tartışmalara yön vermenin yollarını aramaktadır. Günümüzde bilim tartışmalarıyla birlikte üniversitelerin yeniden yapılandırılması süreci eş zamanlı ilerlemektedir. Batı'da hazırlanan belli programlar çerçevesinde Batı ve Batı dışı üniversiteler işbirliği yapmakta, bu protokoller sayesinde bu ülkelerin üniversite programları da yasal düzeyde Batı müdahalesine açılmaktadır. Böylece Batı dışı toplumların eğitim kurumları da denetim ve gözetim altına alınmakta, bilimin bağımsız yürütülemeyeceği görüşüyle bilim ve bilim açıklamaları üzerinde denetimi sağlamak istemektedir.⁵⁶ Bu durum, bir anlamda bilimle ilgileniyormuş gibi görünüp bilimsel tartışmaları durdurma ve dondurma gayretidir. Zaten bu dönemde "...yeni bir dünya düzeninin değil, fakat yeni dünya düzensizliğinin, [bu kaos olarak da okunabilir] hatta üst üste geçen ve rekabet halindeki otoritelerin, çoklu bağlılıkların ve kimliklerin, prizmatik uzay ve inanç nosyonlarının oluşturduğu 'yeni bir ortaçağ' işaretçisi olarak görülebileceğinin"⁵⁷ dile getirilmesi boşuna değildir. Bilindiği üzere Ortaçağ'da Batı, devamını sağlamak amacıyla kilisenin birleştiriciliği ve bilinçlendiriciliği, senyörlerin askerî koruması altında feodal bir düzen benimsemiştir. Batı'nın feodalizm ile ayakta kalmış ve çökmekten kurtulmuştur. Batı'yı çökmekten kurtaran çabalar arasında Batı'yı bilinçlenme görevini üstlenen Kilisenin kaostan düzen üretmek çabalarının da

⁵⁶ Ertan Eğribel, "Günümüz Bilim Tartışmaları ve Türkiye'de Toplum Bilimlerin Yeniden Örgütlenmesi Üzerine," s. 158-159.

⁵⁷ Crutchfield, "What Lies Between Order and Chaos?," s. 5. Alıntıdaki vurgu bana aittir.

olduğu görülmüştür. Günümüzde de Batı, “iç krizlerini ve açmazlarını geciktiren, en azından ilerideki bir zamana erteleyen, kriz ve açmazlarını ihraç eden ve bunu da çözüm olarak sunabilen ...[bir] sistem”⁵⁸ kurma çabası içindedir. Bu sistemde aranan kaostan başka bir şey değildir.

Sonuç

Günümüzde başta Kaos Teorisi olmak üzere doğa bilimlerinde ortaya çıkan yeni bilgi ve bulgular sayesinde Newtoncu bilim anlayışının geçersiz hale geldiğinden bahsedilmektedir. Bunda bir terslik vardır. Çünkü Newton Fiziği hâlâ müfredatlardaki yerini koruduğu gibi bilim ve endüstri alanlarında da bu bilgilerden istifade edilmektedir. Bu da göstermektedir ki; Kaos Teorisi gibi Newton Fiziği de belli fenomenlerin açıklanmasında işlevi bulunmaktadır. Bu teorelin belli yönlerinin yanlışlanması, tamamen geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla bize tanıtıldığı gibi bir bilimsel ters yüz oluştan ziyade insanlığın bilgi dağarcığını geliştirmesi söz konusu olmuştur. Zaten Newtoncu bakış açısı ile sosyal bilimlerin oluşturulması, başta doğru neticeler verirken, belli gelişmeler sonucunda, geçerliliğini yitirmiş değildir. Auguste Comte sosyolojisinin baştan beri sorgulanmış olması bunu göstermektedir. Bir başka deyişle Newton Fiziği ya da Kaos Teorisi doğa olaylarını açıklamaktadır. Doğa olaylarının meydana getiren unsurlar ister bir kayaç ya da hayvan olsun ister bir atom altı parçacık ya da kara delik, akıl sahibi değildirler. Bu tür olayları açıklamak için kullanılan bir yaklaşımla tarih boyunca ortak akıl oluşturduğu pek çok kez görülmüş olan toplumları açıklamakta bir terslik vardır. İnsan ve insan topluluklarını ilgilendiren sorunları, evrenin irade ve akıl sahibi olmayan diğer bileşenleri anlamak için kullanılan bilimlerle açıklamak nasıl mümkün olacaktır?

Günümüzde bu tartışmalar etrafında büyük gürültüler koparılmaktadır. Çünkü Batı, dünya egemenlik ilişkileri içindeki konumundan memnundur. Bu durumun sürmesini istemektedir. Bu sebeple tartışmaları başka alanlara çekmektedir. Egemenliğinin ve üstünlüğünün sorgulanmasından rahatsızdır. Bugün Batı düzenine ve önerilerine karşı itirazlar yükselmektedir. Bu eleştiriler karşısında Batı, küreselleşmeye karşı küre-yerelleşme örneğinde olduğu gibi eski söylemlerini yeni bir makyajla geniş kitlelere ulaştırmaktan başka bir çaba göstermemiştir. Bu artık Batının söyleyecek sözü kalmamasından dolayıdır. Diğer yandan Batı dışı dünya da alternatif bir düzen önerisi

⁵⁸ Korkut Tuna, “Batı Yayılmacılığı, Küreselleşme ve Son Lokmalar: Millî Ahlâk Meselesi”, *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 215.

getirememiştir. Bu nedenle Batı dışı toplumlar Batı önerilerine uyum sağlama önem vermişlerdir. Meselenin Batı'nın tek yanlı ve hep kendine çalışan dünya egemenliği olduğu gözlerden saklanmıştır. Bunun yerine bilimde evrensellik yerine parçacılık, tek disipline yoğunlaşmak yerine disiplinler arası işbirliği gibi birbirine ters argümanlar gündeme getirilmiştir. Batı dünya egemenliğinin sonuçlarından biri kapitalizmdir. Batı, kapitalizmi aşan yeni bir bakış açısı üretememiştir. Batı sosyalizmi Batı içi egemenlik çekişmesinde büyük yara almış ve geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bugün için bir alternatif olma özelliğine sahip değildir. Dolayısıyla Batı'nın başını çektiği kapitalist iktisadî düzenin sürdürülmesi, başta Doğu olmak üzere tüm dünyada tek yol olarak kabullenilmesi, Batı dünya egemenliğinin de devamı anlamına gelmektedir. Böylece Batı kendi krizini tüm dünyaya yaymak suretiyle ertelemek istemektedir. Batı tarafından toplumların çeşitli başlıklar altında yeniden düzenlenmesi ihtiyacı bu yayılma karşısındaki direnç noktalarını ayıklamaktan başka bir anlam ifade etmemektedir. Kaos Teorisi üzerinden yürütülen tartışmalar da Batı dünya egemenliğinin sürmesine hizmet etmektedir. Batının başlattığı ve sapla samanı karıştırmaktan başka bir işe yaramayan bu tartışmalara yanlış yerden giren toplumlarda alınan sonuç kafa karışıklığı ve bilgi kirliliğinden başka bir şey olamayacaktır. Konunun aynı bilgiler üzerinden tanrının varlığını ve yokluğunu ispatlamayı hedefleyen tartışmalara alet olması bunu göstermektedir. Birbirine zıt fikirler aynı argümanlarla savunulmaktadır. Zaten bu tartışmalardan alınmak istenen sonuç da budur. Böylece bilginin güvenilirliği kalmayacak ve toplumların düşünsel dünyası donuklaşacak ve Batı'nın çizdiği sınırlar çerçevesinde denetlenebilecektir. Bu durumda Kaos Teorisi, toplumlar arası ilişkilerde bir denetim aracı olarak işlev görecektir.

Ülkemizde de Kaos Teorisi tartışmalarına girilmiş bulunmaktadır. Bir yandan Batılı düşünürlerin eserleri tercüme edilirken diğer yandan meselelerin özünü sorgulamayan, konuyu baştan doğru kabul edip, bu doğrular üzerinden söylem üreten telif eserler de yayınlanmaktadır. Bize sunulan bilgi ve kavramlar sorgulanmamaktadır. Zaten sokaktaki bazı umumi tuvaletlerin "modern WC" olarak müşteri çekme çabaları, para babası taşralıların "burjuva" olarak tanımlanması, darbe savunuculuğunun, vesayetçiliğin bir toplum düzeni olarak övülmesi, "az gelişmişlik" yaftasının büyük bir arzu ile kabul edilmesi, faşist önerilerin "sosyal demokratlarca" dile getirilmesi, yerli yersiz her cümlesine "küreselleşen dünyada" diyerek başlayan aydınların bolluğu ve benzeri örnekler, bize, kavramların içeriği ile ilgilenilmediğini göstermektedir. Yapılmak istenen sadece belli kavramları kullanarak öne çıkma, belli uygulamalar adına meşruiyet kazanma çabasıdır. Birbirlerine zıt uygulamalar aynı ilkelerle savunulmaktadır. Dolayısıyla burada gerçek anlamda bilginin

kitlelere yayılması gibi bir durum yoktur. Olan biten tam aksine cehaletin kitleselleşmesi ve bilginin ucuzlatılması, anlamsızlaştırılmasıdır. Bir toplumda cehalet yaygınlaştığında, kavramlar içeriğini yitirdiğinde o toplum başka odaklar tarafından denetime açık hale gelmektedir. Bir toplum için en ciddi tehdit de budur.